

Náttúrfar á Hekluhafi

Unnið fyrir Skeiða- og Gnúpverjahrepp

Nóvember 2022
Jóhann Óli Hilmarsson
Björn Hjaltason

Efnisyfirlit

Efnisyfirlit	2
Inngangur	3
Aðferðir og athugunarsvæði	3
Niðurstöður	4
Fuglar	4
Gróður og vistgerðir	6
Umræða	9
Lokaorð - mótvægisaðgerðir	9
Heimildir	10

Forsíðumynd er af spóa, hann var eini fuglinn sem sýndi varpatferli á Hekluhafi 2022.
Ljóms. JÓH.

Inngangur

Að beiðni Einars Sindra Ólafssonar hjá Eflu, Verkfræðistofu, með tölvupósti 10. maí 2022, fyrir hönd Skeiða- og Gnúpverjahrepps, tóku undirritaðir að sér að kanna fuglalíf og gróður á Hekluhafi eða Hafinu, milli Búrfells og Þjórsár, vegna fyrirhugaðrar stækkunar vikurnáms til suðurs. Svæðið er um 2,2 km² að stærð og er í Skeiða- og Gnúpverjahreppi. Magn vikurs er áætlað á bilinu 3-5 miljónir m³, en óvissa er með heildarmagn.

Verkefnið fólst í að:

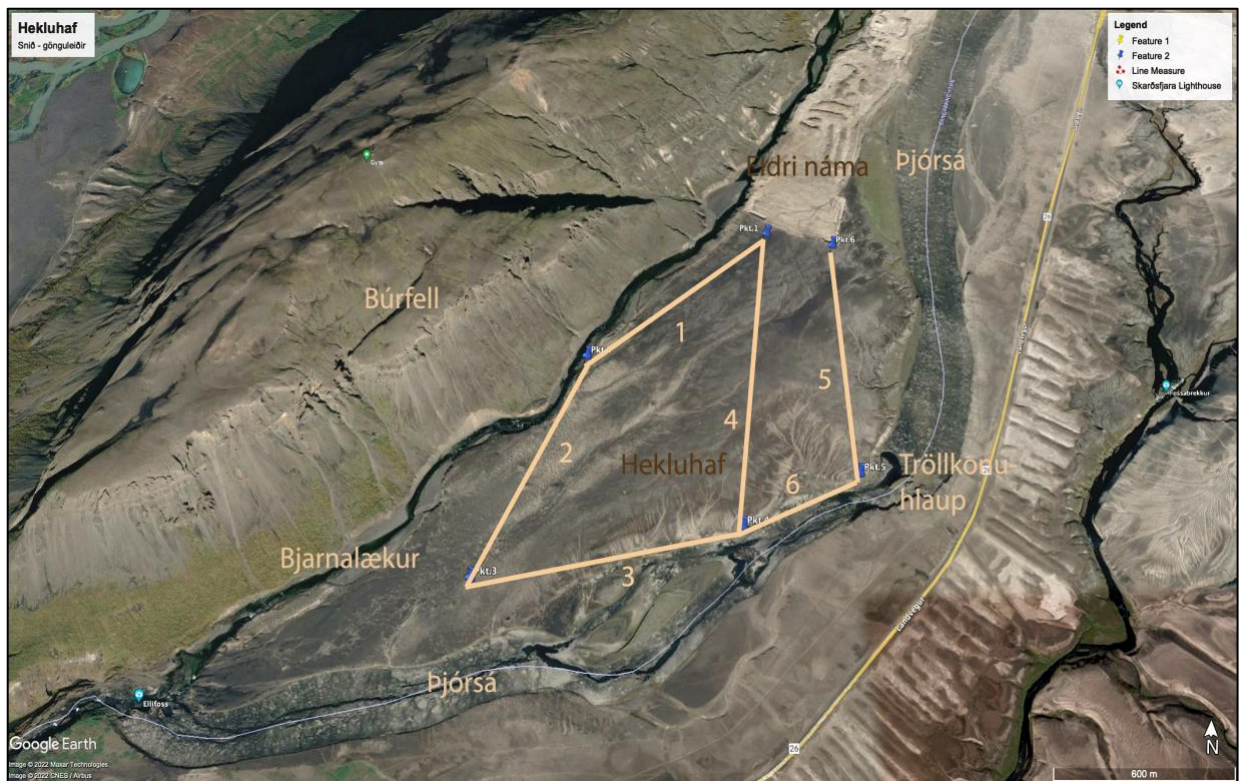
- -kanna fyrirbyggjandi gögn,
- -rannsaka fuglalíf á vettvangi,
- -rannsaka gróðurfar á vettvangi, þekju og tegundasamsetningu,
- -fjalla um hugsanleg áhrif framkvæmdanna á fuglalíf og gróður; jafnframt á vistkerfi og vistgerðir sem njóta sérstakrar verndar samkvæmt 37. gr. laga nr. 60/2013 um náttúruvernd,
- -semja skýrslu um niðurstöðurnar.

Verkefnið var unnið með hliðsjón af þeirri framkvæmd, sem um ræðir og þeim kröfum sem Skipulagsstofnun gerir til slíkra verka.

Sumarið 1998 skoðaði annar okkar (JÓH) fuglalíf á norðanverðu Hekluhafi, en þá stóð til að stækka vikurnámið til suðurs frá upphaflegu námasvæði nyrst í Hafinu (Jóhann Óli Hilmarsson 1998). Vikurnám hefur verið stundað þarna í áratugi eða allt frá árinu 1969. Aðrar athuganir eru ekki kunnar á fuglalífi. Engar athuganir á gróðri fundust, en stuðst var við Vistgerðakort Náttúrufræðistofnunar við ákvörðun vistgerða (Náttúrufræðistofnun 2018c).

Aðferðir og athugunarsvæði

Svæðið var heimsótt tvisvar af höfundum, fyrst til fuglaathugana 1. júní og síðan til gróðurathugana 22. ágúst 2022. Gróður var þó jafnframt skráður í fyrri ferðinni og fuglar í þeirri síðari. Svipuð leið var gengin í bæði skiptin. Hún var hugsuð sem sniðlína fyrir fugla í fyrri ferðinni, þrjú kílómetralöng snið nr. 1-3 og 5, eitt ögn lengra nr. 4 og eitt styttra nr. 6 (1. mynd). Samtals voru um 6 km gengnir í hvort sinn. Horft var til fugla í hlíðum Búrfells og á Þjórsá og Bjarnalæk, auk Hafsins. Gróðurathuganir voru tvenns konar, gerð plöntulista og skráning vistgerða. Talsvert vatn var í Þjórsá og Bjarnalæk í báðum heimsóknum. Á 2. mynd er horft til suðurs eftir Hekluhafi yfir fyrirhugað námasvæði og 3. mynd er horft í norður yfir núverandi námu.

1. mynd. Sniðin á Hekluhafi og helstu örnefni. Mynd af Google Earth.

Niðurstöður

Fuglar

Fuglar sem sýndu varpatferli á athugunarsvæðinu voru næsta fáir. Þann 1. júní var sitthvort spóaparið með varpatferli á sniðum 1 og 5. Bæði þessi snið eru nálægt bökkum Þjorsár og Bjarnalækjar. Grágæsarpar var á flugi við snið 3. Þann 22. ágúst sást stökkandarsteggur á sniði 3. Aðrir fuglar sáust ekki 2022. Árið 1998 fundust tvö heiðlóupör og sandlóupar með varpatferli (Jóhann Óli Hilmarsson 1998), en ekki varð vart við þessa fugla nú. Sandlóa er þó sú tegund sem helst mætti búast við í þessu landi.

1. tafla. Fuglar á sniðum á Hekluhafi 1. júní 2022.

Alls voru gengir um 6 km.

Snið	Fuglar með varpatferli	Aðrir fuglar
1	Spói par	
3		Grágæs par
5	Spói par	

2. mynd. Loftsyn suður eftir Hekluhafi, er sýnir fyrirhugað námsvæði. Ljós. JÓH 1. júní 2022.

3. mynd. Loftsyn norður eftir Hekluhafi, yfir núverandi námu. Ljós. JÓH 1. júní 2022.

Gróður og vistgerðir

Gróður var skráður á báðum ferðum um svæðið af athugendum. Alls fundust 65 tegundir háplantna og eru þær taldar upp í 1. töflu. Einnig voru skráðar þrjár tegundir mosa og fléttna, hraungambri, melagambri og grábreyksja (6. mynd).

2. tafla. Hekluhaf –plöntutal – háplöntur

Alaskavíðir	Helluhnoðri	Mýrsóley
Axhæra	Holtasóley	Ólafssúra
Barnarót	Holurt	Skarífífill
Beitilyng	Hundasúra	Skriðlíngresi
Beringspuntur	Hvítmaðra	Smjörgras
Birki	Klóelfting	Snarrót
Bláberjalyng	Kornsúra	Sortulyng
Blásveifgras	Krækilyng	Sýkigras
Blávingull	Lambgras	Tágamura
Blóðberg	Ljónslappi	Tófugras
Eyrarrós	Loðvíðir	Tungljurt
Fjallapuntur	Lokasjóður	Túnfífill
Fjallasveifgras	Lógresi	Túnsúra
Fjallvíðir	Lúpína	Túnvingull
Friggjargras	Lyfjagras	Undafífill
Geldingahnappur	Lækjagryta	Vallhumall
Gleym-mér-ei	Mariustakur	Varpasveifgras
Grasvíðir	Melablóm	Vegarfi
Gullvöndur	Melgresi	Vetrarblóm
Gulmaðra	Móasef	Þursaskegg
Gulvíðir	Músareyra	Ætíhvönn
Hálíngresi	Mýradúnurt	

Í seinni heimsókn var tekið gróðursnið á sömu leiðum og fuglasniðin í fyrri. Gróðurfari er lýst svo á sniði 5, um 1 km: Efst er sanda- og vikravist (L1.5) með gróðurblettum, helstu tegundir eru túnvingull, holurt, lambgras og melagambri (4. mynd). Gróðurþekja þar er 0-10%. Á blettum þar sem túnvingull er ríkjandi, nær þekjan 10-20% og þar vex einnig klóelfting. Þegar nær dregur Þjórsá og í vatnsfarvegum (5. mynd) eykst gróður, þar er melgresi áberandi, en móasef, blóðberg og grábreyksja vaxa einnig. Sums staðar voru blettir með grasmelavist (L1.2) og víðimelavist (L1.4). Enn nær Þjórsá er melagambri og melgambravist (L5.2) ríkjandi (6. mynd). Á nokkra metra belti með ánni er mjög gróðursælt, þar vex m.a. krækilyng og víðir og er þar lyngmóavist á láglendi (L10.8). Jafnvel má finna gróðurhvamma í skjóli af hraundröngum við árbakkann (7. mynd).

3. tafla. Helstu vistgerðir í Hekluhafi, verndargildi þeirra samkvæmt vistgerðamati Náttúrufræðistofnunnar og hvort vistgerðin er skráð á lista Bernarsamningsins.

Meginvistgerð	Aðrar vistgerðir	Númer	Verndargildi	Bernarsamningur
Sanda-og vikravist		L1.5	Lágt	Já
	Lyngmóavist á láglendi	L10.8	Miðlungs	Já
	Grasmelavist	L1.2	Lágt	Nei
	Víðimelavist	L1.4	Lágt	Nei
	Melagambravist	L5.2	Miðlungs	Nei

4. mynd. Sanda- og vikravist á Hekluhafi. Horft í suður, Bjólfell fjær. Túnvingull, holurt og lambagras eru helstu tegundir og er gróðurþekja lítil. Ljós. JÓH 28. ágúst 2022.

5. mynd. Melgresi við vatnsfarveg í jaðri Hekluhafs. Ljós. JÓH 28. ágúst 2022.

6. mynd. Mela- og hraungambri í í Hekluhafi. Melagambrevist. Ljós. JÓH 28. ágúst 2022.

7. mynd. Lyngmóavist á láglendi í gróðurhvammi í Hekluhafi við Þjórsá. Ljós. JÓH 28. ágúst 2022.

Umraeða

Hekluhaf er rýrt af fuglum, eins og fram kom í þessari athugun og eins 1998 (Jóhann Óli Hilmarsson 1998). Þá fundust verpandi heiðlóur og sandlóa, en spóar nú. Þá voru gróin svæði með Þjórsá austan vegar að námsvæðinu skoðuð sérstaklega og fundust þar spóar og kjóar í varpi. Við skoðuðum þetta svæði ekki sérstaklega, en urðum ekki varir við fugla á grónum svæðum með árbakkanum þar sem við fórum um. Í skýrslunni frá 1998 eru nefndir fýlar og skógarprestir í hlíðum Búrfells, en við urðum ekki varir við fugla þar nú. Heldur ekki rjúpur, en ummerki fundust um þær á athugunarsvæðinu fyrir 24 árum (Jóhann Óli Hilmarsson 1998). Hlíðar Búrfells eru utan við framkvæmdasvæðið, en spurning hvort framkvæmdir kunni að hafa haft áhrif á fugla þar, t.d. vegna hávaða eða rykmengunar. Eini fuglinn sem sýndi varpatferli á athugunarsvæðinu, spói, er ekki á válista og hvorki heiðlóa né sandlóa (Náttúrurfræðistofnun 2018a).

Ríkjandi og algengasta vistgerðin er sanda- og vikravist. Vistgerðakort Náttúrurfræðistofnunnar gerir ráð fyrir mörgum vistgerðum: eyravist, eyðimleavist, grasmelavist, eyravist og auravist á fyrirhuguðu námasvæði (Náttúrurfræðistofnun 2018b), þar sem við greindum stærstan hluta svæðins sem fyrrnefnda sanda- og vikravist. Núverandi náma er skráð sem eyravist, sem stenst ekki. Þessar vistgerðir eru allar með miðlungs eða lágt verndargildi (Jón Gunnar Ottósson o.fl. 2016, Náttúrurfræðistofnun 2018b, 3. tafla). Bernarsamningurinn tók gildi árið 1979 og hefur síðan þá verið undirstaða náttúruverndar í Evrópu. Í Bernarsamningnum er megináhersla lögð á tegundavernd, en kveðið er á um mikilvægi þess að varðveita búsvæði plantna og dýra sem eru verndarþurfi (Umhverfisskráðuneytið 2002). Viðbót var gerð við samninginn varðandi visgerðir. Tvær vistgerðir sem fundust á Hekluhafi eru á skrá Bernarsamningsins yfir vistgerðir sem þarfnast verndar, sanda- og vikravist og lyngmóavist á láglandi (Bernarsamningurinn 2014). Svæðið er ekki á skrá eins og Náttúruminjaskrá eða skrá um Alþjóðlega mikilvæg fuglasvæði (Umhverfisstofnun án ártals, Náttúrurfræðistofnun 2018b).

Plöntulistinn er langur, 65 tegundir, miðað við annars fátæklegan gróður og eiga gróðursælir bakkar Þjórsár stóran hlut í að lyfta listanum upp, þar er gróður fjölbreyttastur. Engin háplanta er á válista eða friðuð skv. plöntuválista Náttúrurfræðistofnunnar (Náttúrurfræðistofnun 2018c).

Lokaorð - mótvægisáðgerðir

Áframhaldandi vikurnám á Hekluhafi mun ekki breyta miklu fyrir lífríkið, hvorki staðbundið né á landsvísu. Áhrifin verða óveruleg. Aftur á móti eru sjónræn áhrif töluverð, sem og breyting á yfirborði landsins, eins og sést á gamla námasvæðinu. Sem mótvægisáðgerð væri hægt að græða það upp með birki og hafa sem hluta af Hekluskógaverkefninu (Hekluskógar 2019). Við leggjum jafnframt áherslu á að hlífa grónu landi með bökkum Þjórsár, eins og gert hefur veið að hluta til í eldri námu eða við suðurhluta hennar (3. mynd). Ekki var beðið um að leggja mat á vikurflutninga til Þorlákshafnar, en kolefnisspor þess er talsvert, akstur flutningabíla, skipaflutningar o.s.frv.

Heimildir

Bernarsamningurinn 2014. <https://www.coe.int/en/web/bern-convention/emerald-network-reference-portal>

sjá einnig: <https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2002/12/27/Althjodlegir-umhverfissamningar-Bernarsamningur/> (sótt 27.11.2022).

Hekluskógar 2019. *Endurheimt birkiskóga í nágrenni Heklu*. Hekluskogar.is (sótt 28.11.2022).

Jóhann Óli Hilmarsson 1998. *Fuglalíf á Hekluhafi austan Búrfells (milli Bjarnalækjar og Þjórsár)*. Skýrsla unnin fyrir Verkfræðistofuna Línuhönnun, 5 bls.

Jón Gunnar Ottósson, Anna Sveinsdóttir og María Harðardóttir (ritstj.) 2016. *Vistgerðir á Íslandi*. Fjölrit Náttúrufræðistofnunar nr. 54. 300 bls.

Náttúrufræðistofnun Íslands 2018a. *Válisti fugla*.

<https://www.ni.is/midlun/utgafa/valistar/fuglar> (sótt 23.11.2022).

Náttúrufræðistofnun Íslands 2018b. *Vistgerðarkort*. <http://vistgerdakort.ni.is/>.

Náttúrufræðistofnun Íslands 2018c. *Válisti plantna*.

<https://www.ni.is/is/midlun/utgafa/valistar/plontur/valisti-aedplantna>. (sótt 22.11.2022).

Umhverfissráðuneytið 2002. *Bernarsamningurinn*. <https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/?NewsId=8fc4f21b-e325-11e6-9c23-e4a47104df25> (sótt 27.11.2022)

Umhverfisstofnun án ártals. *Náttúruminjaskrá*.

<https://ust.is/nattura/natturuverndarsvaedi/nattururminjaskra/sudurland/> (sótt 28.11.2022).